

Валерій Тіщенко,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
Національний університет «Одеська юридична академія»

Олександр Подобний,

доктор юридичних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

ЩОДО СУЧАСНИХ ФОРМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті на основі аналізу досягнень у галузі криміналістики і теорії оперативно-розшукової діяльності визначено найактуальніші сучасні форми оперативно-розшукової протидії корисливо-насильницькій злочинності, та запропоновано шляхи їх впровадження в правоохоронну практику. Наголошено на доцільності нормативно-правової регламентації концепції єдності оперативної розробки та негласного розслідування, яка має будуватися на системно-діяльнісному підході.

Ключові слова: *корисливо-насильницька організована злочинність, форми оперативно-розшукової діяльності, протидія організованій злочинності*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність окресленого предмету обумовлена тими обставинами, що одним з найнебезпечніших кримінальних проявів є корисливо-насильницька злочинна діяльність. Злочини, що до неї належать, спричиняють велику матеріальну шкоду фізичним особам, підприємствам, організаціям і установам різних форм власності, посягають на здоров'я, фізичну й психічну недоторканість громадян, нерідко супроводжуються вбивствами. Такі злочини суттєво порушують конституційні права людини: невід'ємне право на життя, на повагу й гідність, на свободу та особисту недоторканість (ст.ст. 27-29 Конституції України), а також на соціальне і матеріальне благо – право власності (ст.ст. 13, 41 Конституції України). Українська держава визнає людину, її життя і здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції

України) і забезпечує захист прав усіх суб'єктів власності (ч. 3 ст. 13 Конституції України) [1, с. 5].

Водночас, останнім часом, поряд із такими традиційними причинами й умовами злочинності як криміногенні обставини, що впливають із труднощів соціального та економічного розвитку суспільства, на її динаміці і структурі суттєво негативно позначається перманентний збройний конфлікт. На цьому тлі посилюється зміщення ціннісних орієнтирів окремих груп населення в бік кримінального способу життя, що призвело до зміцнення та небувалого поширення такого суспільно небезпечного явища як організована злочинність корисливо-насильницького спрямування. Результати роботи правоохоронних органів свідчать, що навіть викриття окремих організованих злочинних угруповань суттєво не впливає на кримінальну ситуацію, оскільки вони не тільки не припиняють своєї діяльності навіть після засудження частини учасників, а й часто створюються нові організовані групи.

Тенденцією організованої злочинності сьогодення є поширення саме кваліфікованих зазіхань, що забезпечують максимальний прибуток. Ця теза є справедливою і для загальнокримінальних організованих злочинних угруповань. Зріс рівень зухвалості та агресивності їх учасників, зневаги до життя і здоров'я оточуючих. Злочинці не зупиняються перед учиненням так званих великомасштабних «силових акцій», у тому числі способами, небезпечними для життя багатьох осіб, терористичних актів, захоплень заручників, вимагань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Значним внеском у науковому опрацюванні питань оперативно-розшукової боротьби з організованою злочинністю стали роботи таких вчених України і країн СНД як К. В. Антонов, Л. І. Аркуша, О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, В. Д. Берназ, М. П. Водько, А. Ф. Волинський, В. О. Глушков, В. Л. Грохольський, О. І. Гуров, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, В. П. Захаров, І. О. Клімов, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, Д. Й. Никифорчук,

В. С. Овчинський, С. С. Овчинський, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, М. А. Погорецький. Водночас у зазначених сучасних умовах роботи правоохоронних органів є необхідність додаткового підкреслення важливості проблеми удосконалення форм оперативно-розшукової протидії корисливо-насильницькій злочинності.

Останні дослідження за темою базуються на підґрунті окреслення концептуальних основ розслідування корисливо-насильницьких злочинів, які закладені у дослідженні з криміналістики у 2003 [1].

У теорії ОРД проблемам боротьби з окремими їх видами присвячували монографічні дослідження В. Я. Горбачевський («Теоретико-прикладні засади розкриття умисних вбивств з кваліфікуючими ознаками», 2009 р.), С. Ю. Мироненко («Правові та організаційно-тактичні особливості оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю», 2009 р.), Д. Й. Никифорчук («Боротьба оперативних підрозділів МВС України з бандитськими формуваннями», 2000 р.), С. І. Ніколаюк («Організаційно-тактичні та правові основи боротьби з вимаганням» 1998 р.), В. О. Сілюков («Організація і тактика розкриття серійних розбійних нападів», 2003 р.), В. Г. Телійчук («Особливості попередження та розкриття оперативними підрозділами МВС України розбійних нападів на квартири громадян», 2008 р.). Предметом роботи М. Г. Богуславського стали організація й тактика оперативної розробки організованих злочинних груп корисливо-насильницького спрямування (за матеріалами підрозділів ГУБОЗ, 2007 р.).

Комплексно теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю визначено О. О. Подобним (2014 р.) [2].

Мета статті – визначити найактуальніші сучасні форми оперативно-розшукової протидії корисливо-насильницькій злочинності та запропонувати шляхи їх впровадження в правоохоронну практику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність застосування сил, засобів і методів ОРД, окрім організаційних аспектів, суттєво залежить від тактичних факторів, що необхідно враховувати у вирішенні конкретних завдань боротьби з корисливо-насильницькою організованою злочинністю. Незважаючи на відмінності у формулюваннях ряду авторів щодо поняття оперативно-розшукової тактики, основні її структурно-змістовні елементи залишаються сталими й характеризуються як образ дій, лінія поведження суб'єктів ОРД із застосуванням необхідних сил, засобів і методів.

На сьогодні теорією ОРД у достатній мірі розроблено три основні її організаційно-тактичні форми. Поряд із такими надзвичайно близькими у сучасних умовах формами, як запобігання злочинам (І. П. Козаченко, В. В. Шендрик, О. О. Юхно) та оперативна розробка (В. Г. Бобров, Б. Є. Богданов, Ю. І. Веселов, А. Ф. Возний, Е. О. Дідоренко, С. С. Овчинський, В. Г. Самойлов), першою організаційно-тактичною формою визнають виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, тобто оперативний пошук (В. М. Атмажитов, В. О. Біляєв, А. С. Вандишев, О. Г. Лекар, С. С. Овчинський та ін.).

Як практикою, так і теорією оперативно-розшукової діяльності достатньою мірою напрацьований дієвий механізм виявлення передусім організованих злочинних угруповань корисливо-насильницького спрямування. Водночас, у світлі вимог чинного кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства особливо проблемною залишається така форма ОРД, як оперативна розробка, окремі питання її реалізації та організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій вже на стадії досудового розслідування.

Загальнотеоретичні проблеми оперативної розробки як окремої організаційно-тактичної форми ОРД ОВС закладалися переважно ще у 80-х – на початку 90-х років минулого сторіччя. Серед українських вчених, які пізніше докладно займалися цією проблематикою, необхідно виділити здобутки О. М. Бандурки, О. Ф. Долженкова, І. П. Козаченка, В. Л. Ортинського. Однак

найбільш повно в теоретичному плані, на рівні докторської дисертації розглядувана проблема досліджена В. Г. Бобровим, який власне оперативну розробку й обґрунтував як форму ОРД. Учений зазначав, що остання, зокрема, дозволяє концентровано використовувати весь арсенал засобів і методів, фіксувати всю корисну в боротьбі зі злочинністю інформацію й конспірувати негласно здійснюваний процес «розкриття» злочинів і розшуку осіб, які їх учинили [3]. За допомогою оперативної розробки стає можливим проникнення в таємниці злочинців, встановлення фактів і обставин, необхідних для їх викриття, отримання інформації, узагальнення якої сприяє більш ефективній розстановці негласних працівників і вдосконаленню оперативно-розшукової тактики [4, с. 3].

В останніх дослідженнях окреслені основні завдання, що на сучасному етапі повинні вирішуватися під час оперативної розробки корисливо-насильницьких організованих злочинних угруповань та негласного розслідування їх діяльності: 1) попередження або припинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, що готуються; 2) встановлення всіх учасників угруповання, функцій кожного; 3) документування конкретних фактів (епізодів) злочинних дій; 4) запобігання можливості розроблюваних ухилитися від слідства й суду, чинити протидію встановленню істини; 5) забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукової діяльності, кримінального провадження, працівників суду й правоохоронних органів, їх близьких. До інших завдань належать: встановлення способів втягнення нових учасників, корумпованих зв'язків, створення системи власної безпеки й організації протидії правоохоронній системі; встановлення факту існування «общака», системи розподілу кримінальних доходів, їх легалізації; забезпечення відшкодування матеріальних збитків, завданих діями розроблюваних і їх співучасників; затримання розшукуваних злочинців; виявлення й усунення умов, які сприяють учиненню злочинів [2, с. 369].

Крім того, О. О. Подобним запропонована концепція єдності оперативної розробки та негласного розслідування як комплексна система оперативно-

розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються за умов неможливості досягнення в інший спосіб завдань кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності: (а) оперативними підрозділами у межах заведеної оперативно-розшукової справи щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у підготовці тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою їх попередження або припинення, відносно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання; (б) слідчим, прокурором, за їх дорученням – оперативними підрозділами, в рамках кримінального провадження з метою встановлення винних осіб, а також щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні вказаних злочинів, для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та необхідних умов належного відправлення правосуддя [2, с. 273].

Таким чином, можна зробити **висновок** про те, що, безумовно, концепція єдності оперативної розробки та негласного розслідування повинна бути реалізована у відомчих нормативно-правових актах, що докладно регламентуватиме тактику ОРД оперативних підрозділів – суб'єктів боротьби з організованою злочинністю.

Ця концепція повинна будуватися на системно-діяльнісному підході, що дозволить виділити в ній пізнавальний, інформаційний і організаційно-управлінський аспекти і використовувати їхні основні положення для її оптимізації з метою повного, об'єктивного і швидкого розкриття злочинів. Дані аспекти, на наш погляд, утворюють слідчо-криміналістичний аспект багатofункціональної слідчої діяльності.

У цілому встановлення і викриття злочинців у справах про корисливо-насильницькі злочини рекомендується здійснювати за допомогою ряду запропонованих методів: аналізу слідів і інших матеріальних об'єктів; віктимологічного аналізу; об'єктно-предметного аналізу; аналізу результатів початкового етапу розслідування; інтегративного методу встановлення злочинця.

Вирішення складних тактичних завдань по зазначеній категорії справ викликає необхідність використання відповідної системи слідчих, організаційних і оперативно-розшукових дій, що здійснюються у формі тактичних операцій. До характерних завдань, які розв'язуються за допомогою тактичних операцій під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, відносяться: перевірка алібі підозрюваного; викриття інсценування; вивчення особистості підозрюваного; викриття обвинуваченого; розшук викраденого майна; розшук і затримання злочинця, що переховується; встановлення інших корисливо-насильницьких злочинів [1].

Враховуючи викладене, вбачається можливим наголошувати на впровадженні концептуального системно-діяльнісного підходу до повного, об'єктивного і швидкого розкриття злочинів, що є предметом **подальших розвідок у даному напрямку.**

Список використаної літератури

1. Тіщенко, В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Тіщенко Валерій Володимирович. – Х., 2003. – 445 с.

2. Подобний, О. О. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Подобний Олександр Олександрович. – Одеса., 2014. – 468 с.

3. Бобров, В. Г. Правовые и организационные основы оперативной разработки, пути и меры ее совершенствования (вопросы теории и практики): дис. ... д-ра юрид. наук: 21.00.06 / Бобров Виталий Георгиевич – М. : Академия МВД СССР, 1990. – 286 с.

4. Овчинский С. С. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска : [Текст] учебное пособие / Овчинский С. С., Савченко С. М., Царев А. И. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 87 с.

Стаття надійшла до редакції 5.10.2016

Тищенко В. В., Подобный А. А. О современных формах оперативно-розыскного противодействия корыстно-насильственной преступности

В статье на основе анализа достижений в сфере криминалистики и теории оперативно-розыскной деятельности определены наиболее актуальные современные формы оперативно-розыскного противодействия корыстно-насильственной преступности, и предложены пути их внедрения в правоохранительную практику. Подчеркнута целесообразность нормативно-правовой регламентации концепции единства оперативной разработки и негласного расследования, которая должна строиться на системно-деятельностном подходе.

Ключевые слова: корыстно-насильственная организованная преступность, формы оперативно-розыскной деятельности, противодействие организованной преступности.

Tishchenko V. V. Podobnyi O. O. On contemporary forms of operational-investigative countering mercenary-violent crime

Relevance outlines of the subject due to the circumstances that one of the most dangerous criminal manifestations is selfish and violent criminal activity. Crimes that belong to it, causing great damage to individuals, businesses, organizations and institutions of various forms of ownership, encroaching on the health, physical and mental integrity of citizens, often accompanied by murder. Such crimes significantly violate the constitutional human rights.

However, in recent years, along with such traditional causes and conditions of crime as a crime the circumstances of which arose from difficulties with social and economic development of society, its dynamics and structure significantly negative effect of permanent armed conflict. Against this background, increased the displacement of values in selected population groups towards the criminal lifestyle, which led to the consolidation and unprecedented spread of such socially dangerous phenomena such as organized crime, selfish and violent direction. The results of the work of law enforcement agencies indicate that even exposure separate organized criminal groups does not significantly affect a criminal situation, because they not only do not stop their activities even after the condemnation of the participants, but often created new organized groups.

Trend in organized crime today is the proliferation of qualified attacks for maximum profit. This thesis is also valid for ordinary organized crime groups. The increased boldness and aggressiveness of their members, contempt for the lives and health of others. Criminals don't stop committing so-called large-scale military actions, including ways that are dangerous to the lives of many individuals, terrorist acts, hostage-taking, extortion.

The concept of the unity of operational development and undercover investigation needs to be implemented in departmental normative legal acts, regulating the tactics of the OSA operational units of subjects of fight against organized crime.

This concept should be based on the systemic-activity approach that will highlight her educational, informational, and organizational and managerial aspects,

and use of their main provisions for the optimization with the goal of full, fair and prompt disclosure of crimes. These aspects, in our opinion, form the investigative and forensic aspect of the investigation of multifunctional activities.

The conviction of offenders in cases of mercenary-violent crime is recommended by a number of proposed methods: the analysis of traces and other material objects; chimelong analysis; the object and subject of analysis; analysis of the results of the initial phase of the investigation; integrative method for establishing criminal.

Solve complex tactical problems on the specified category of Affairs causes the necessity of using an appropriate system of investigative, organizational and operational-search actions carried out in the form of tactical operations. Typical tasks that are solved with the help of tactical operations in the investigation of violent crimes selfish, include: verification alibi suspect; exposing performance; the study of the identity of the suspect; the conviction of the accused; the investigation of the stolen property; the investigation and arrest of the perpetrator, hiding; the establishment of other violent crimes selfish

Keywords: *selfish and violent organized crime, forms of investigative activities, combating organized crime.*